

АНОТАЦІЯ

Кірик А.Ю. **Гарантії прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова Хмельницької обласної ради, Хмельницький, 2021.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням цивільно-правового регулювання гарантій прав спадкоємців при спадкуванні за заповітом, під час якого виокремлено і встановлено особливості окремих наукових категорій та понять, а також розроблено і сформульовано пропозиції щодо вдосконалення національного цивільного законодавства України з метою підвищення гарантованості прав спадкоємців.

Відзначено, що проблема захисту прав спадкоємців традиційно досліджується в цивільно-правовій науці, а проте теоретично і практично невирішеними залишаються багато питань. Усе більш очевидною стає потреба у дослідженні проблем гарантованості прав спадкоємців на, що вказує судова практика.

За результатами дисертаційного дослідження запропоновано власне бачення поняття гарантій прав спадкоємців. **У широкому розумінні гарантії прав спадкоємців** це - встановлені державою і закріплені в нормативно-правових актах, засоби і прийоми, використовувані уповноваженими законодавством суб'єктами (нотаріусами, спадкодавцем, обов'язковими спадкоємцями), які забезпечують спадкоємцям правові можливості для реалізації їх прав у відповідності з принципами – свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї. **У вузькому розумінні гарантії прав спадкоємців** – це система засобів, що встановлена державою і закріплена в нормативно-правових актах, яка покликана захистити права спадкоємців від їх незаконного порушення.

Виділено ознаки гарантій прав: 1) державна природа гарантій; 2) нормативно-правова закріпленість гарантій; 3) універсальний та безперервний характер гарантій; 4) визначають рівень розвитку суспільного життя; 5) покликані охороняти і захищати права людини і громадянина, оскільки вони закріплюють засоби забезпечення законності та охорони правопорядку, інтересів особистості, суспільства та держави.

Виділено ознаки гарантій прав спадкоємців: 1) направлені на конкретне коло суб'єктів – спадкоємців; 2) покликані охороняти і захищати права спадкоємців; 3) закріплені в нормативно-правових актах, зокрема Цивільний кодекс України, Закон України «Про нотаріат»; 4) базуються на принципах охорони інтересів сім'ї; 5) виникають з юридичних фактів.

Запропоновано класифікацію гарантій прав спадкоємців за новими підставами та сформовано визначення загальних та спеціальних гарантій справ спадкоємців при спадкуванні за заповітом.

Загальними гарантіями прав спадкоємців є система умов спрямована на практичне здійснення прав усіх спадкоємців та відновлення порушених прав. До загальних гарантій прав, які належать усім спадкоємцям відносяться: право на інформацію про заповіт, на звернення до суду про визнання заповіту недійсним, скасування заповіту в частині та інші.

У свою чергу **спеціальні гарантії прав спадкоємців** – це встановлені державою і закріплені в нормативно-правових актах засоби та способи, що використовуються правомочним законодавством суб'єктами в цілях здійснення закріплених в законодавстві прав окремих категорій спадкоємців на передання та отримання спадку відповідно до принципів свободи заповіту і охорони інтересів сім'ї. Окремими категоріями спадкоємців до яких застосовуються спеціальні гарантії є спадкоємці на яких покладено обов'язок виконати дії немайнового характеру, спадкоємці за заповітом з умовою, підпризначені спадкоємці та спадкоємці, які мають право на обов'язкову частку.

Авторка дійшла висновку, що з метою покращення рівня гарантованості прав спадкоємців варто удосконалити законодавство у окремих напрямках.

У дослідженні обґрунтовано, що наявна система інформування спадкоємців не є ефективною, тому відстоюється точка зору щодо необхідності оновлення існуючого законодавства.

Визначено, що необхідно удосконалити існуючі норми законодавства та закріпити необхідність публікування повідомлення про відкриття спадщини в періодичному виданні, яке публікується в місцевості де було останнє місце проживання спадкодавця, або де знаходиться основна частина майна, яке зазначене в заповіті. Також необхідно передбачити періодичність такого повідомлення, принаймні 3 публікації протягом трьох місяців.

В дослідженні обґрунтовано надання доступу до Спадкового реєстру усім зацікавленим особам, проте в обмеженій формі. Таким чином, ті особи, які володіють інформацією про спадкодавця, а саме дату, народження, повне ім'я, по батькові, місце проживання, можуть отримати інформацію про наявність відкритої спадкової справи з зазначенням контактних даних нотаріуса, який відкрив таку справу, що дозволить зменшити кількість звернень до суду з позовами про продовження строку для прийняття спадщини та стануть дієвим механізмом, який забезпечить процедуру інформування спадкоємців за законом, а тому стане додатковою гарантією прав спадкоємців з законом на інформацію про заповіт.

Також запропоновано визначити чіткий перелік підстав втрати чинності заповідальним відказом: 1) відмова відказоодержувача від заповідального відказу; 2) нескористання відказоодержувачем своїм правом витребування виконання заповідального відказу протягом трьох років з моменту прийняття спадщини спадкоємцем; 3) втрата відказоодержувачем права на одержання заповідального відказу, як негідного відказоодержувача.

Встановлено, що заповідальний відказ не може виходити за межі реальної вартості успадкованого майна, а тому спадкоємець не зобов'язаний оплачувати проживання відказоодержувача за власний рахунок.

Також в рамках інституту заповідального відказу було досліджено проблемне питання спадкування посмертно народженими дітьми, яке можливе саме через заповідальний відказ.

Доведено недоцільність включення до складу спадкоємців постмортальних дітей (які зачаті після смерті спадкодавця), оскільки внесення таких дітей до числа спадкоємців може призвести до руйнування конструкції всього спадкового права. Зазначене положення виступає гарантією спадкових прав живих або зачатих за життя спадкодавця та народжених живими після відкриття спадщини спадкоємців та залишає стабільним інститут спадкування.

Проаналізовано інститут секретного заповіту з виокремленням основних переваг та недоліків як для спадкодавця так і для спадкоємців.

Визначено ознаки секретного заповіту: 1) особисте розпорядження особи на випадок смерті; 2) правочин, який здійснюється тільки дієздатною особою, яка може самостійно написати заповіт; 3) складається в установленій законом формі, недотримання якої тягне за собою недійсність заповіту; 4) потребує дотримання таємності; 5) посвідчується лише нотаріусом без ознайомлення з його змістом; 6) при нотаріальному посвідченні такого заповіту не перевіряється наявність предмета заповіту; 7) оголошення секретного заповіту вимагає присутності свідків та складання відповідного протоколу.

З'ясовано особливості ще однієї форм секретного заповіту, а саме секретний заповіт подружжя. Визначено, що законодавче регулювання секретного заповіту подружжя впливає із загального принципу приватного права: «дозволено все, що не заборонено законом», а оскільки норми ЦКУ не містять заборони щодо складання секретного заповіту подружжя, можна вважати його одним з видів секретного заповіту.

Визначено основні ознаки секретного заповіту подружжя: 1) слугує гарантією недоторканості спільного майна подружжя; 2) спрямований на зміцнення інституту сім'ї; 3) складається щодо майна, яке належить подружжю на праві спільної сумісної власності; 4) накладається заборона на відчуження майна у разі смерті одного з подружжя.

З'ясовано, що положення про те, що умова визначена у заповіті, має існувати на час відкриття спадщини дістала неоднакового розуміння в правовій науці, відповідно думки вчених з цього приводу розділились.

На основі аналізу заповіту з умовою було визначено ознаки, яким має відповідати умова, щоб бути включеною до заповіту: 1) умова не повинна бути неможливою, адже якщо вона відкладальна, то права та обов'язки ніколи не настануть; 2) умова не повинна спонукати людину на протиправні дії, не повинна суперечити нормам моралі та етики, будь-яким чином обмежувати свободу людини; 3) умова, включена до заповіту, не може порушувати чи обмежувати гарантовані Конституцією права та свободи.

У роботі сформульовано позицію, стосовно закріплення в законодавстві можливості написання заповіту під відкладальною умовою з зазначення в ньому виконавця заповіту, який зможе забезпечити охорону і управління майном до настання умови.

Відстоюється точка зору, що посмертні розпорядження, які не стосуються майна померлої особи, мають не просто немайновий характер, а змішаний, майново-немайновий характер, а тому заповіт яким покладено обов'язки немайнового характеру не матиме юридичної сили, якщо не включає в себе хоча б одне майнове розпорядження.

Встановлено, що свобода заповіту обмежується правилом про обов'язкову частку, яка створена в інтересах сім'ї та близьких родичів спадкодавця, а також тих осіб щодо яких за життя спадкодавця встановилися відносини утримання.

Інститут обов'язкової частки можна визначити, як соціально-забезпечувальний захід, який покликаний матеріально підтримати ту

категорію осіб, які потребують особливого захисту. Тобто, право на обов'язкову частку в спадщині є соціальною гарантією для осіб, які не можуть забезпечити самостійне існування.

З точки зору автора, доктринальний підхід про те, що обов'язкова частка, яка передбачена законодавством України спрямована на забезпечення прав осіб, майнові інтереси яких не можуть бути забезпечені іншим чином з точки зору соціальної справедливості та не потребує розширення категорії таких осіб. Оскільки доведено, що інститут обов'язкового спадкування діє через поєднання принципів свободи заповіту і державно-правової охорони інтересів непрацездатних членів сім'ї та родичів.

Доведено, що гарантією прав спадкоємців, які мають право на обов'язкову частку виступає положення згідно з яким особами, які мають право вимога про усунення спадкоємця від права на спадкування виступають тільки спадкоємці, для яких таке усунення породжує пов'язані зі спадкуванням права та обов'язки.

Отже, захист права на обов'язкову частку у спадщині, здійснюються пред'явленням різних видів вимог, зокрема: 1) про визнання за особою права на обов'язкову частку у спадщині; 2) про визнання заповіту недійсним в частині змісту заповіту, якій порушується право особи на обов'язкову частку у спадщині; 3) про виділення частки спадкового майна; 4) про компенсацію вартості обов'язкової частки в спадщині; 5) про поділ спадкового майна. 6) вимог про перерозподіл спадщини

Обґрунтовано, що спадкування за правом на обов'язкову частку відносяться до спадкування за законом, у такому разі спадкування обов'язкової частки та частки за законом є неможливим, особа-спадкоємець обирає ту частку, яка є пріоритетною, адже спадкування двічі за однією підставою суперечить законодавству.

За результатами проведеного дослідження запропоновано внести відповідні зміни до національного цивільного законодавства.

Ключові слова: гарантії прав, гарантії прав спадкоємців, спадкодавець, спадкоємець, заповіт, заповідальний відказ, відказоодержувач, секретний заповіт, секретний заповіт подружжя, заповіт з умовою, обов'язкова частка, інформація про заповіт, обов'язки немайнового характеру, заповідальне покладання.

SUMMARY

Kiryk A. Guarantees of the rights of heirs in inheritance by will. -
Qualifying scientific paper, manuscript copyright.

The dissertation on obtaining a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 081 Law. – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law of the Khmelnytskyi Oblast Council, Khmelnytskyi, 2021.

The dissertation is a complex scientific research of civil law regulation of guarantees of heirs' rights in inheritance by will, during which features of certain scientific categories and concepts are singled out and established, as well as proposals for improving national civil legislation of Ukraine in order to increase the guarantees of heirs' rights.

It is noted that the problem of protection of the rights of heirs is traditionally studied in the civil law science, but theoretically and practically many issues remain unresolved. The need to study the problems of guaranteeing the rights of heirs, as indicated by case law, is becoming more and more obvious.

According to the results of the dissertation research, the own vision of the concept of guarantees of the rights of heirs is offered. In a broad sense, guarantees of the rights of heirs mean established by the state and enshrined in regulations, tools and techniques used by legally authorized persons (notaries, testator, mandatory heirs), which provide heirs with legal opportunities to exercise their rights in accordance with the principles of freedom of will and protection of family interests. In the narrow sense, the guarantee of the rights of heirs is a system of means established by the state and enshrined in regulations, which is intended to protect the rights of heirs from illegal violation.

The following features of guarantees of the rights of heirs have been singled out: 1) directed to a specific circle of subjects - heirs; 2) intended to protect and defend the rights of heirs; 3) enshrined in regulations, particularly in the Civil Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On Notaries»; 4) are based on the principles of protection of family interests; 5) arise from legal facts.

The classification of guarantees of the rights of heirs on new grounds is offered and the definition of general and special guarantees of cases of heirs in inheritance by will is formed.

The general guarantees of the rights of heirs are a system of conditions aimed at the practical exercise of the rights of all heirs and the restoration of violated rights. The general guarantees of rights that belong to all heirs include: the right to information about the will, to apply to the court to declare the will invalid, to cancellation of the will in part etc.

In turn, special guarantees of the rights of heirs are established by the state and enshrined in regulations means and methods used by legally authorized persons to exercise the statutory rights of certain categories of heirs to transfer and receive inheritance in accordance with the principles of freedom of will and protection of family interests. Certain categories of heirs to whom special guarantees apply are heirs who are obliged to perform actions of a non-material nature, heirs under testament with a condition, designated heirs and heirs who are entitled to a mandatory share.

The expediency of improving the existing legislation and consolidating the necessity to publish a notice of inheritance opening in a periodical, which is published in the area of the last place of residence of the testator, or where the main part of the property specified in the will is located. It is also necessary to provide for the frequency of such notification, at least 3 publications in three months.

The study substantiates the provision of access to the Inheritance Register to all interested parties, but in a limited form. Thus, those persons who have information about the testator (date of birth, full name, patronymic, place of

residence), can obtain information about the presence of an open inheritance case with the contact details of the notary who opened the case, which will reduce the number of appeals to courts with claims for extension of the term for acceptance of the inheritance and will become an effective mechanism that will ensure the procedure of informing the heirs at law.

It is also proposed to determine a clear list of grounds for invalidation of the testamentary disclaimer: 1) refusal of the testator to refuse the testamentary disclaimer; 2) non-use by the testator of his right to demand the execution of the testamentary disclaimer within three years from the moment of acceptance of the inheritance by the heir; 3) loss of the testator's right to receive a testamentary disclaimer as an unworthy testator.

It is established that the testamentary disposition concerning legacies cannot go beyond the real value of the inherited property, and therefore the heir is not obliged to pay for the accommodation of the legatee at his own expense.

It is inexpedient to include postmortem children in the heirs (who were conceived after the death of the testator), as the inclusion of such children in the circle of heirs may lead to destruction of the structure of all inheritance law. This provision guarantees the inheritance rights of the heirs living or conceived during the life of the testator and born alive after the opening of the inheritance and keeps the institution of inheritance stable.

The institution of a secret will be analyzed, highlighting the main advantages and disadvantages for both the testator and the heirs.

The following features of a secret will have been determined: 1) personal disposition of a person in case of death; 2) a legal transaction carried out only by a capable person who can independently write a will; 3) is drawn up in the form prescribed by law, non-compliance with which entails invalidity of the will; 4) requires secrecy; 5) is certified by a notary only without acquaintance with its contents; 6) the notarization of such a will does not verify the presence of the subject of the will; 7) the announcement of a secret will requires the presence of witnesses and the preparation of an appropriate protocol.

The main features of the secret will of the spouses have been determined: 1) serves as a guarantee of the inviolability of the joint property of the spouses; 2) is aimed at strengthening the institution of the family; 3) is drawn up in respect of property owned by the spouses on the right of common joint ownership; 4) a ban on alienation of property in the event of death of one of the spouses.

Based on the analysis of the testament with a condition, the characteristics that the condition must meet in order to be included in the testament have been determined: 1) the condition must not be impossible to meet, because if it is precedent, the rights and obligations will never arise; 2) the condition must not motivate a person to illegal actions, must not contradict the norms of morality and ethics, restrict human freedom in any way; 3) the condition included in the will may not violate or restrict the rights and freedoms guaranteed by the Constitution.

The paper formulates a position on legal enshrining of the possibility of writing a will under a condition precedent, indicating the executor of the will, who will be able to ensure the protection and management of property until such a condition.

It is argued that posthumous orders, which do not relate to the property of the deceased, are not just non-property, but mixed, property-non-property nature, and therefore the will, which imposes obligations of a non-property nature, will not have legal force if it does not include at least one property order.

It is established that the freedom of will is limited by the rule of the mandatory share, which is created in the interests of the family and close relatives of the testator, as well as those persons in respect of whom the testator has established a maintenance relationship.

From the author's point of view, the doctrinal approach is that the mandatory share provided by the legislation of Ukraine is aimed at ensuring the rights of persons whose property interests cannot be otherwise secured from the point of view of social justice and does not require expanding the category of such persons. As it has been proven that the institution of mandatory inheritance works through a

combination of the principles of freedom of will and state-legal protection of the interests of disabled family members and relatives.

It is proved that the provision, according to which the persons entitled to demand deprivation of the heir's right of inheritance are heirs for whom only such deprivation creates inheritance rights and responsibilities, is the guarantee of the rights of heirs entitled to a mandatory share.

Thus, the protection of the right to a mandatory share in the inheritance is carried out by filing various types of claims, in particular: 1) for recognition of the person's right to a mandatory share in the inheritance; 2) for recognition of the will as invalid in terms of the content of the will, which violates the right of a person to a mandatory share in the inheritance; 3) for allocation of the share of hereditary property; 4) for compensation for the value of the mandatory share in the inheritance; 5) for division of hereditary property; 6) claims for redistribution of inheritance.

Based on the results of the study, it is proposed to make appropriate changes to the national civil legislation.

Keywords: guarantees of rights, guarantees of the rights of heirs, testator, heir, testament, testamentary disposition concerning legacies, legatee, secret testament, secret testament of spouses, testament with condition, mandatory share, information about testament, non-property obligations, testamentary obligation.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців у разі визнання заповіту недійсним. *Право і суспільство*. 2019. Вип. 3. С. 98-105.
2. Кірик А.Ю. Проблеми правового регулювання секретного заповіту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2019. Вип. 58. С. 119-12
3. Кірик А.Ю. Право на обов'язкову частку майна у спадщині в законодавстві України та зарубіжних країн. *Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова*. 2019. № 3 (71). С. 251-259
4. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців у разі спадкування за заповітом з умовою. *Visegrad Journal of Human Rights*. 2020. № 1. С.90-95.
5. Черняк О.Ю., Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців при заповідальному відказі. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 163-169.
6. Кірик А.Ю. Поняття гарантій прав спадкоємців в спадковому праві України. *Університетські наукові записки*. 2020. № 5 (77). С.64-73.
7. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців при покладенні на них заповітом обов'язків немайнового характеру. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. *Політологія. Соціологія. Право*. 2020. № 3-4. С. 75–79
8. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців в системі обмежень права на свободу заповіту. *Сучасний стан та перспективи розвитку правової науки України в умовах сьогодення* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та аспірантів. (м. Київ, 23 жовтня 2019 року). К. : ДУІТ, 2019. С. 73–76.
9. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців при заповідальному відказі. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної наукової конференції «Вісімнадцяті осінні юридичні читання» : (м. Хмельницький, 25

жовтня 2019 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2019. С. 265–267.

10. Кірик А.Ю. Особливості нотаріального посвідчення та виконання заповіту подружжя. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (м. Полтава, 11 травня 2019 року): у 7 ч. Полтава : ЦФЕНД, 2019. Ч. 6. С. 17–19.

11. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців при покладенні на них заповітом обов'язків немайнового характеру. *Міжнародні та національні правові виміри забезпечення стабільності* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 17-18 квітня 2020 р.). Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2020. Ч. II. С. 16–18

12. Кірик А.Ю. Спадкування посмертно народженими дітьми. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дев'ятнадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 23 жовтня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 163-165.

13. Кірик А.Ю. Проблемні питання посмертних розпоряджень: посмертне донорство. *Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 11–12 грудня 2020 р.). Одеса : Причорноморська фундація права, 2020. С. 85–87

14. Кірик А.Ю. Гарантії прав спадкоємців в спадковому праві. *Управлінські та правові засади забезпечення розвитку України як європейської держави* : збірник тез XXIV щорічної звітної наукової конференції науково-педагогічних працівників, докторантів та аспірантів Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (м. Хмельницький, 27–30 квітня 2020 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 58-59.